

زهره فنی: عضو هیات علمی دانشگاه شهید بهشتی

Z. Fanni
E. Dwiran

اسماعیل دویران: دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه تربیت مدرس

E.mail: ZohreFanni@yahoo.com

شماره مقاله: ۷۹۵

شماره صفحه پیاپی ۱۶۵۴۱-۱۶۵۱۷

برنامه ریزی مردم محور (مشارکتی) در مقیاس خرد شهری (محلّه) نمونه موردی: محلّه اسلام آباد زنجان

چکیده

اجرای هر طرح و برنامه‌ای در شهرها مراحل متعددی دارد. مراحل‌ی که از مطالعات توصیفی، شناخت دقیق از منطقه، اولویت‌های ساکنان، ظرفیت‌های منطقه یا محل، نحوه و میزان مشارکت مردم را شامل شده و پس از این مراحل است که برنامه ریزان اقدام به تهیه برنامه کرده و مجریان آن را به صورت عملیاتی در می‌آورند. در این میان، برنامه ریزی در مقیاس کوچک شهر (محلّه) همراه با استفاده از نیروها و پتانسیل محلی و مشارکت و شریک قرار دادن مردم در روند تهیه و اجرای طرح‌ها می‌تواند گامی مؤثر در افزایش پایداری شهر و حذف چهره نامطلوب زندگی از محلات شهر، بویژه محلات اسکان غیر رسمی باشد، چرا که مصرف کنندگان نهایی طرح‌ها مردم هستند و به همین جهت، شریک کردن آنان در فرایند برنامه ریزی موجبات کارایی بیشتر طرح‌ها را فراهم آورده، در نتیجه نوید محلّه خوب، شهر خوب، کشور خوب را خواهد داد. این مقاله با مطالعه یکی از محلات اسکان غیررسمی شهر زنجان (محلّه اسلام آباد) به بررسی و سنجش قابلیت‌های محلّه در پیاده کردن برنامه ریزی مردم محور و ارائه راهبردهای مورد نظر برنامه ریزی پرداخته است. در این مقاله با مطالعه میدانی و کتابخانه‌ای این نتیجه حاصل شد که رویکرد مردم محوری در برنامه ریزی شهری در شرایط موجود شهرهای ایران با

تکیه بر پتانسیل‌های مشارکتی مردم در محلات شهری (بویژه محلات اسکان غیررسمی) نقش مهمی در افزایش پایداری برنامه ریزی و پایداری شهر دارد.

واژه‌های کلیدی: برنامه ریزی مشارکتی، سرمایه اجتماعی، مشارکت، اسلام آباد

مقدمه

«شهرها همچون ترانسفورماتورهای شبکه برق هستند، قدرت انتقال را افزایش می‌دهند، جریان تبادل را تشدید می‌کنند و چرخش سیکل زندگی را مستمراً تقویت می‌نمایند.» (رضویان-۸۱: پیشگفتار).

رشد فزاینده ابعاد شهرنشینی و شکل‌گیری مقیاس‌های جدیدی از رشد شهری در چند دهه اخیر موجب شده است که شهر و شهرسازی معاصر با چالش‌های نوینی مواجه شود. زندگی مدرن شهری با تراکم ناموزون جمعیت از یک طرف و تراکم اخلاقی از سوی دیگر، مناسبات و روابط اجتماعی را سرد و شکننده کرده و باعث کاهش سرمایه اجتماعی و ارتباطات مؤثر اجتماعی شده است. در چنین فضایی همکاری و همیاری به حداقل رسیده، روابط اعتماد‌آمیز اجتماعی کاهش و غریبگی افزایش یافته است و همه این مسائل باعث ایجاد فضای بی‌روح و مانعی برای رشد و توسعه پایدار شهر است. از طرف دیگر بروز مسائل مختلفی، چون سکونتگاه غیررسمی، حاشیه‌نشینی، فقر، آلودگی، تخریب محیط زیست و ... و ادامه گسترش این مسایل در زمان حال که ناشی از ضعف برنامه ریزی‌ها گذشته در مقیاس‌های مختلف است باعث شده است که عملکرد بهینه سیستم شهر مختل گردد و در نتیجه شهر نتواند در مسیر توسعه پایدار قرار بگیرد. در این میان، مطالعه جغرافیایی شهر بر مبنای سطوح خرد شهر (محلات شهری) و برنامه ریزی مردم محور در راستای استفاده بهینه از سرمایه‌های انسانی، اجتماعی، کالبدی، اقتصادی و ... که به بهبود شرایط اجتماعی-اقتصادی، زیست - محیطی در سطوح بالاتر منجر خواهد شد، از اولویت کاری برنامه ریزان شهری است، چراکه از یک سو نیازهای اقتصادی

برنامه‌ریزی مردم محور (مشارکتی) در مقیاس خرد شهری (محلّه) نمونه موردی: محلّه اسلام آباد زنجان ۸۱

واجتماعی مشترک و ازسوی دیگر، نیازهای روانی ایجاب می‌کند که خانوارهای ساکن در در یک مکان در قالب یک نظام محلّه‌ای روابط اجتماعی سالمتر و پویاتری داشته باشند. همچنین ساکنان محلّه به علت داشتن نیازها، هویت و تعلق فرهنگی مشترک و تشریک مساعی برای برآوردن نیازهای خود باهم در آمیخته اند، که این مفاهیمی چون بر نامه ریزی مشارکتی از پایین به بالا را عینیت می‌بخشد.

محلّه اسلام آباد زنجان با جمعیتی حدود ۳۴ هزار نفر در شمالغرب شهر زنجان به عنوان نمونه مورد مطالعه انتخاب شده است. این محلّه در طرح جامع ۱۳۵۳ با وجود ساخت و ساز ۳۰ درصدی در آن جزو محدوده شهری لحاظ نشد. به همین جهت، نظارت مناسبی بر ساخت و سازهای آن صورت نگرفته و به واسطه ساخت و سازهای غیر مجاز به عنوان سکونتگاه غیررسمی شناخته شد. در نتیجه، اغلب ساکنان آن را روستاییان مهاجر با توان اقتصادی پایین تشکیل می‌دهند. این محلّه به علت ماهیت حاشیه نشینی خود همواره با مشکلات عدیده شهری (تراکم زیاد جمعیت با توجه به زیربنای واحد مسکونی، بعد خانوار بالا، مسائل اجتماعی، کیفیت نامناسب واحدهای مسکونی، فرسودگی بافت، ضعف اقتصادی ساکنان و...) مواجه است.

سؤال و فرضیه تحقیق

این پژوهش قصد دارد به این سوال پاسخ دهد که آیا برنامه ریزی در واحدهای کوچک شهری (محلّه) می‌تواند در بهبود وضعیت و کیفیت زندگی در محلّه اسلام آباد زنجان تاثیر گذار باشد؟ در همین راستا و در جهت ارائه پاسخ به سؤال یاد شده اقدام به طرح این فرضیه شد که برنامه‌ریزی مردم محور با توجه اساسی به مشارکت مردم، می‌تواند رهیافتی مؤثر برای بهبود وضعیت محلّه اسلام آباد باشد.

روش تحقیق:

در این پژوهش، از دو روش کتابخانه‌ای (مطالعه کتاب‌ها، مقالات، پایان‌نامه، نقشه‌ها و ...) و میدانی (پرسش‌نامه، مشاهده، مصاحبه و...) به آزمون فرضیه مطرح شده پرداخته شد. حجم نمونه در این تحقیق، با استفاده از روش نمونه‌گیری کوکران ۱۰۰ خانوار به دست آمده است که به صورت تصادفی در محل مورد نظر توزیع و تکمیل شده است.

ضرورت و اهداف تحقیق:

یکی از نیازهای اساسی و مشترک انسان‌ها، شکل‌گیری نظام محلات مسکونی به صورت واحدهای اجتماعی-کالبدی است. زیرا همانطور که گفته شد، از یک سو، نیازهای روحی و روانی و از سوی دیگر نیازهای اقتصادی، اجتماعی و امنیتی ایجاب می‌کند که خانوارها در قالب نظام محله‌ای، روابط اجتماعی سالم‌تر، دقیق‌تر و کم‌هزینه‌تری با یکدیگر داشته باشند. لذا دارا بودن روابط اجتماعی پویا در یک محدوده جغرافیایی معین، به علت وجود معیارهای ذهنی مانند احساس سرنوشت، هویت مشترک و تعلق فرهنگی و معیارهای عینی، چون قلمرو زیست مشترک و تشریک مساعی در جهت بهنگشت و بهبود زندگی جمعی، تأمین نیازهای اولیه و اصلی با یکدیگر درهم آمیخته است. (Sarrafi, 1992, p37) بنابراین، مطالعه جغرافیایی شهر با محوریت محلات شهری به عنوان کوچکترین اجزاء در نظام تقسیمات درون شهری، در راستای دستیابی به شیوه‌های اداره بهینه اجتماعات شهری، از ضروریات برنامه‌ریزی شهری محسوب شده، می‌تواند نقش مهمی در افزایش پایداری شهری بویژه توانمندسازی محلات اسکالان غیررسمی باشد.

در این راستا، پی بردن به ضرورت برنامه‌ریزی مردم محور و ارتباط آن با توسعه پایدار شهری، شناسایی عوامل مؤثر در فرایند برنامه‌ریزی مردم محور، پی بردن به نقش مردم و مشارکت آنان در برنامه‌ریزی‌ها و ارتباط آن با بهبود وضعیت سکونتگاه‌ها اهداف اساسی این تحقیق است.

سابقه تحقیق:

در سال‌های اخیر در مورد برنامه‌ریزی مردم محور و استفاده از رویکردهای مشارکتی تحقیقات و پایان‌نامه‌های متعددی ارائه شده است. با توجه به گسترده بودن مطالعات و تحقیق این رویکرد در کشورهای غربی چون انگلستان، آمریکا، کانادا و... و نوپا بودن این برنامه‌ریزی در ایران می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

- نقش فرهنگ و بالانحص خرده فرهنگ‌ها در اجتماعات محلی برای حفظ پایداری در نواحی شهری ماتیو جی . اس-۱۹۹۷ (Baldwin, 1997)؛
 - ارزیابی روند توسعه اجتماعات محلی در کانادا، توماس بوگارت - ۲۰۰۱ (Boogaart,) (2001)؛
 - پروژه کاهش فقر از طریق بسیج اجتماعی در شیر آباد زاهدان - ۱۳۸۲ - سازمان بین المللی (جباری، ۱۳۸۴)؛
 - همایش توسعه محلّه ای - چشم انداز توسعه پایدار - تهران ۱۳۸۳؛
 - بهبود ساختاری - فضایی محلات شهری در چارچوب توسعه محله ای پایدار محلّه جلفا ۱۳۸۴ (هودسنی ۱۳۸۴)؛
 - برنامه‌ریزی فضاهای عمومی با رویکرد حس تعلق خاطر در مقیاس محلّه با نمونه موردی محلّه گیشای تهران - ۱۳۸۶ (کریمی، ۱۳۸۶)؛
 - توسعه محلّه ای در کلانشهر تهران - ۱۳۸۶ (صارمی، ۱۳۸۶)؛
 - توانمندسازی سرمایه اجتماعی با الگوی بهینه مشارکت محلّه ای به منظور بهسازی محلّه سرشور مشهد - ۱۳۸۷ (رحمتی، ۱۳۸۷).
- ... و

محله و برنامه ریزی محله مبنا

محله^۱ به عنوان نهاد با اجتماع و یا اجتماع محلی^۲ قرابت زیادی دارد، به طوری که اکثر پژوهشگران آنها را تقریباً به یک معنی به کار می‌برند (سند کاربردی میزگرد تخصصی توسعه محله ای، اسفند ۸۳، ص ۳۰) دکتر حسین شکویی محله را ناشی از تجمع، پیوستگی، معاشرت، روابط همسایگی، واتحاد غیررسمی میان گروهی می‌داند که تشکیل واحدی به نام محله را می‌دهد (شکویی، ۱۳۷۲: ۴۸)

از برنامه ریزی محله‌ای تعاریف مختلف و متعددی وجود دارد که بعضاً در این تعاریف به این مفهوم به صورت مونوگرافستی نگاه شده و تنها به یک جنبه آن پرداخته شده است. در حالی که برنامه ریزی محله ای یک مداخله ساختماند و برنامه‌ریزی شده است که موجب می‌شود اجتماعات بر شرایط زندگی ساکن در آن تاثیر گذار بوده و کنترل بیشتری بر محیط ساکن خود داشته باشند. توسعه محله ای نیازمند درگیری فعالانه مردمی است که در موضوع یا مساله‌ای که بر زندگی آنها اثر می‌گذارد، بتوانند با مشارکت و همکاری همدیگر بر آن مشکلات غلبه کرده و یا آنها را تعدیل کنند. هدف از برنامه ریزی مردم محور محله‌ای، بهبود بخشیدن شرایط زندگی اهالی محله به وسیله تشویق ساکنان آن برای کمک به یکدیگر و ارائه راه حلی انجام خدمات توسط افراد محله و همکاری با یکدیگر است که در نهایت به بهبود شرایط محله‌ای منجر می‌گردد (صرافی، ۱۳۸۳: ۲۸). این برنامه‌ریزی دارای ابعاد بسیار گوناگونی است که با توجه به اهمیت مشارکت مردم در فرایند این برنامه‌ریزی، مهمترین آنها نگاه به سرمایه اجتماعی استفاده از سرمایه‌های اجتماعی موجود در محلات شهری (بویژه محلات اسکان غیر رسمی) در جهت بهبود وضعیت محله است.

1 - Neighborhood
2-Community

سرمایه اجتماعی

درباره زمان و مکان باب شدن مفهوم سرمایه اجتماعی هنوز توافق جدی وجود ندارد. برخی معتقدند اولین بار واژه سرمایه اجتماعی در سال ۱۹۱۹ توسط شخصی به نام لیداهانی فان بود که سرمایه اجتماعی را مشارکت در تقویت دانش آموزان مدرسه به کار گرفت. او می‌خواست بداند که همدمی و همگامی و دوستی دانش آموزان تا چه حد می‌تواند در تقویت دانش آموزان و امور مدرسه نقش داشته باشد. (موسوی، ۱۳۸۵، ۶۷) پس از لیداهانی فان اشخاص فراوانی چون جین جیکوبز (۱۹۶۰) باردیو (۱۹۶۰) - کلمن (۱۹۸۰) - فوکویاما (۱۹۹۵) و... به ایراد نظریات مختلف با موضوع سرمایه اجتماعی پرداختند. (جان فیلد، ۱۳۸۵، ۴۷، ۴۸) برای نمونه پاتنام به عنوان یکی از اخیرترین نظریه پردازان سرمایه اجتماعی در پی بررسی این پرسش بود که چرا نهادهای دموکراتیک در یک محیط اجتماعی انطباق می‌یابند و در محیطی دیگر نشانی از این انطباق نمی‌یابند؟ در نظر وی، پاسخ این پرسش را در چارچوب رویکرد نهادگرایی جدید باید جست. به‌زعم وی: «اخیراً نظریه پردازان، با جدیتی بیشتر، مسائل نهادی را تحت عنوان نهادگرایی جدید مورد توجه قرار داده‌اند. نهاد گرایان جدید از لحاظ نظری و متدولوژیک با هم اختلاف دارند، اما در دو نکته اساسی توافق دارند: ۱- نهادها به سیاست‌ها شکل می‌دهند. ۲- نهادها به وسیله تاریخ شکل می‌گیرند.» (پاتنام، ۱۳۸۰: ۳۰). وی پس از این تشریح سودمند، درباره پشتوانه نظری مفهوم سرمایه اجتماعی در نظریه خود، می‌افزاید: «شاید افراد، نهادها ایشان را انتخاب کنند، اما آنها این نهادها را تحت شرایطی خود ساخته، انتخاب نمی‌کنند. از طرف دیگر، انتخاب آنها نیز به نوبه خود بر قواعدی تأثیر می‌گذارد که جانشینانشان در چارچوب آنها دست به انتخاب می‌زنند.

در نظر پاتنام عدم تساوی در دسترسی به فضای مجازی باعث ایجاد نفاق نژاد مجازی می‌شود. وی سرمایه اجتماعی را متشکل از شبکه‌های اجتماعی ارتباط انسان‌ها می‌داند. پاتنام همچنین شاخص‌هایی را برای سنجش و اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی تعیین می‌کند که می‌توان آنها را در موارد زیر خلاصه کرد:

- ۱- مشارکت عمومی (مشابه رای گیری)؛
- ۲- اجتماعی شدن غیر رسمی (دید و بازدیدهای دوستانه)؛
- ۳- سطح اعتماد بین اشخاص.

سرمايه اجتماعى داراى ابعادى است كه هريك از آنها نقشى كليدى در توسعه محله‌اى و مباحث مربوط به آن دارند، از جمله اين ابعاد مى‌توان به سه بعد مهم آگاهى، اعتماد و مشاركت اشاره كرد. از اين ميان آگاهى پيش شرط مشاركت و اعتماد، پايه اصلى نظم اجتماعى بوده، هر دو بنياد و اساس شكل گيرى مشاركت و افزايش ظرفيت مشاركت پذيرى در برنامه ريزى محله‌اى با ديد مردم محورى است. با توجه به اهميت مشاركت در برنامه ريزى محلى و نقش مشاركت و شراكت مردم در اين برنامه‌ريزى، به اختصار به مشاركت و نقش آن در باز مردمى كردن برنامه ريزى در سطوح خرد شهري پرداخته مى‌شود.

برنامه ريزى مشاركتى

مشاركت مفهوم جديدى نيست و ريشه‌هاى آن را مى‌توان در دولت شهرهاى يونان باستان جستجو كرد، اما سابقه تفكرات مشاركت جويانه در حوزه تصميم گيرى شهري به منشور آتن (۱۹۳۳) بر مى‌گردد، ولى ظهور عيني آن از دهه ۸۰ مشاهده مى‌شود، بخصوص به دنبال بهبود نسبي شاخصه‌هاى اقتصادى كه توجه به كيفيت شهر، در نتيجه فشار از پايين اوج گرفت. مشاركت در گيرى ذهنى و عاطفى اشخاص در موقعيت‌هاى گروهى است كه آنان را بر مى‌انگيزد تا براى دستيابى به هدفهاى گروهى يكديگر را يارى داده، در مسؤليت كار شريك شوند. اين در گيرى ذهنى مستلزم كنش اجتماعى؛ يعنى حالات فكرى، احساسى و رفتارى افراد است كه جهت گيرى آنها براساس الگوهاى جمعى ساخت يابى شده است. (علوى تبار، ۱۳۷۹: ۵)

برنامه‌ریزی مردم محور (مشارکتی) در مقیاس خرد شهری (مجله) نمونه موردی: محله اسلام آباد زنجان ۸۷

از نظر بانک جهانی، مشارکت فرایندی است که از طریق آن، بهره‌وران، کنترل خود را بر روند برنامه‌های توسعه و تصمیمات و منابعی که مرتبط با برنامه ریزی است، با هم تقسیم می‌کنند (اوست هوپی زن، ۱۳۷۷، ۹۷).

امروزه در برنامه ریزی شهری، مشارکت مردم یکی از نیازهای اساسی برنامه ریزی است. به طوری که حتی در کشور خودمان به این مساله جنبه قانونی نیز داده شده است که از آن جمله می‌توان به بند ۵ ماده ۷۱ قانون شوراها (منصور، ۱۳۸۵: ۶۰) و بند ۹۵ قانون برنامه چهارم توسعه جمهوری اسلامی ایران اشاره کرد که دخیل کردن و مشارکت شهروندان و تشکیل انجمن‌های محلی را در شهر امری ضروری دانسته و بر لزوم توانمند سازی و مشارکت دهی و تشخیص نیاز توسط جوامع محلی تاکید شده است. (قانون برنامه چهارم توسعه جمهوری اسلامی ایران، مهر ۱۳۸۳: ۸۴)

در تحقیقی که در سال ۲۰۰۴ به سفارش دفتر معاون نخست وزیر بریتانیا در باب مشارکت و برنامه ریزی مشارکتی انجام شد، مباحث عمیق و در عین حال کاربردی در زمینه برنامه ریزی مشارکتی مطرح شد که در این رابطه، راهبرد میانجی‌گری برای به حداکثر رساندن مشارکت پیشنهاد گردید. در تحقیق مزبور، بر تدقیق مفهوم برنامه ریزی مشارکتی و مشخص کردن مرز آن با مفاهیم مشابه، از جمله مشارکت عمومی و مشاوره عمومی، تأکید شده است. این تحقیق معتقد است، آنچه تاکنون وجود داشته، مشارکت عمومی بوده، نه برنامه ریزی مشارکتی. از نظر مطالعه فوق، برنامه ریزی مشارکتی چنین تعریف شده است: برنامه ریزی مشارکتی، مجموعه‌ای از فرایندهایی است که از طریق آن گروه‌ها و تمایلات متنوع با هم تعامل می‌کنند تا برای تهیه یک برنامه و شیوه انجام آن به توافق برسند. برنامه ریزی مشارکتی می‌تواند توسط هر یک از طرفین آغاز شود. چگونگی برنامه ریزی مشارکتی و جداول زمانی مربوط باید در جریان مذاکره مورد توافق کلیه افراد و گروه قرار گیرد.

برنامه ریزی مشارکتی بر اصول ذیل مبتنی است:

- جامعه متکثر است؛

- در جامعه بین منافع افراد تضادهای مشروعی وجود دارد؛
- قدرتمندی فردی یا گروهی نباید به تحمیل نظر آنها بر دیگران منجر گردد؛
- طرف‌های درگیر، باید برای تکمیل اطلاعات یکدیگر به تبادل اطلاعات با هم پرداخته و از این طریق بکوشند با دیدگاه‌های یکدیگر آشنا شوند و تعارضات را کاهش دهند؛
- هیچ فرد یا گروهی در جریان دستیابی به توافق نباید کنار گذاشته شود.

طیف برنامه ریزی مشارکتی

مطالعه مزبور، طیفی از برنامه ریزی مشارکتی ارائه می‌دهد که عناصر آن عبارتند از :
تعهد^۳ : ورود به فرایند مشورت و گفتگو با سایرین، توجه و گوش دادن فعال به نظرات، اطلاعات و دیدگاه‌های آنان، زمانی که به روشنی عدم قدرت میان طرفین وجود دارد. برخلاف میانجی‌گری و مذاکره، تعهد (جذب و متعهد کردن افراد به فرایند مشارکت) می‌تواند بدون اینکه اختلافی برای حل کردن وجود داشته باشد نیز انجام شود. تعهد وسیله‌ای برای شناسایی و روشن کردن اختلافات از طریق گوش دادن به منافع مختلف است. تعهد معمولاً، اما نه لزوماً توسط مراجعه برنامه ریز آغاز می‌شود. نسبت به تنوع نیازها، ضرورت توجه به تفاوت‌ها و این که در کجا، توافقات، حاصل می‌شود، حساس است.

مذاکره^۴ : فرایند رسیدن به توافق از طریق تبادل نظرات و اطلاعات، چانه زنی و مصالحه بین دو یا چند طرف است که دارای برخی منافع مشترک و برخی منافع هستند. مذاکره می‌تواند بخشی از فرایند میانجی‌گری نیز باشد، اما همچنین می‌تواند خارج از حیطه میانجی‌گری‌های رسمی و بدون کمک افراد بی طرف صورت پذیرد. مذاکره معمولاً، بین طرف‌های ذی‌نفع یا بین برنامه ریزان و سایر طرف‌ها صورت می‌گیرد.

3 -Engagement

4 - Negotiation

برنامه‌ریزی مردم محور(مشارکتی) در مقیاس خرد شهری (محلّه) نمونه موردی: محلّه اسلام آباد زنجان ۸۹

پیش میانجی‌گری^۵: فرایندی است که طی آن مرجع برنامه ریز از طریق گوش دادن به سخن همه بهره وران، کمک به تشخیص تضادهای بالقوه به منظور حل اختلاف و رسیدن به توافق برای تدوین یک برنامه، به عنوان میانجی عمل می‌کند.

پیش میانجی‌گری در مواقعی که تعارضات بالقوه وجود دارد، به کار می‌رود. نمایندگان مراجع برنامه ریز به عنوان میانجی گران بی طرف بین دو یا چند طرف برنامه ریزی عمل می‌نمایند.

میانجی‌گری: فزاینده حل اختلاف به صورت داوطلبانه، غیر اجباری، بدون تعصب، توسط افراد بی طرف است که به طرفین یاری می‌رسانند تا در جریان مذاکره به توافق برسند.

میانجی‌گری در مواردی که تعارضاتی وجود دارد که برنامه ریزان با هیچ یک از طرف‌ها به تنهایی قادر به حل آن نیستند، به کار می‌آید و توسط طرف سوم انجام می‌گیرد. موارد فوق به عنوان مرحله در نظر گرفته نمی‌شود. ممکن است یک ترتیب خطی تعهد به میانجی‌گری وجود داشته باشد، اما این ترتیب الزامی نیست (مهندسین مشاور آرمانشهر، ۱۳۸۶).

اسلام آباد و برنامه ریزی مردم محور(مشارکتی)

شهر زنجان با جمعیتی در حدود ۳۵۰ هزار نفر به عنوان یکی از شهرهای متوسط در شمال غربی کشور واقع شده است. محلّه اسلام آباد با ۹۳ هکتار وسعت و ۳۴ هزار نفر جمعیت در سرشماری ۱۳۸۵^۶ به عنوان یکی از محلات پرتراکم شهر زنجان در شمال غربی شهر واقع شده است. این محلّه به عنوان یکی از محلات فرودست شهر با ماهیت اسکان غیررسمی از محلات شکل گرفته در دهه ۱۳۵۰ است. این محلّه در سالهای

5 -Pre-mediation

۶-در سرشماری سال ۱۳۸۵ جمعیت محلّه کاهش یافته است. دلیل عمده آن احداث شهرک‌های جدید اطراف این محلّه است که نقش تنفسی را برای محلّه و در کاهش تراکم جمعیتی محلّه نقش مهمی را داشته‌اند.

۱۳۵۰-۶۰ حد نهایی پیشروی شهر زنجان در شمال شهر بوده است. زمینهای این محله تحت تملک یکی از خوانین محلی به نام صفرخان بوده است که قبل از انقلاب این زمینها توسط دولت خریداری و احتمالاً به وسیله مشاوران فرانسوی یا امریکایی طبق نقشه ای دقیق تفکیکی (با قطعات ۵۰۰متری) به صورت یک شهرک طراحی شده است. این محله به دلیل اینکه در طرح جامع ۱۳۵۵ با وجود ساخت ۳۰ درصدی آن در محدوده شهری قرار نگرفت، اراضی آن عمدتاً توسط مالکان سابق باز تفکیک و به روستاییان مهاجر فروخته شد. لذا درحال حاضر غالب ساکنان قدیمی این محله را مهاجرین روستایی تشکیل می دهند. با توجه به نحوه شکل گیری این محله والگویی سکونت ساکنان آن بیشتر ساکنان این محله در مشاغل چون کارگر ساختمانی، بنایی، گچ کاری، چاقوسازی و شغل های کاذبی، چون دستفروشی، نان خشکی، جمع آوری ضایعات و... مشغول اند، ضمن اینکه عده اندکی نیز در مشاغل دولتی مشغولند که متأسفانه پس از مدتی با توجه به وضعیت اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی، کالبدی و زیست محیطی محله و عدم حس تعلق به آن مجبور به ترک محله می شوند. پاره ای از ویژگیهای جمعیتی محله به قرار جدول زیر است:

جدول ۱- تحولات بعد خانوار در شهر زنجان و محله اسلام آباد ۱۳۶۵-۸۵

۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵	-	-
۳۴۹۰۰۰	۲۸۶۲۹۵	۲۱۵۵۰۰	جمعیت	شهر زنجان
۸۹۹۲۸	۶۰۰۵۱	۴۳۳۱۲	تعداد خانوار	
۳۸۹	۴/۷۷	۴/۹۷	بعد خانوار	
۳۴۰۰۰	۴۰۰۰۰	۳۰۰۰۰	جمعیت	محله اسلام آباد
۸۱۶۶	۸۰۲۹	۵۵۰۰	تعداد خانوار	
۴.۱	۵	۵.۴	بعد خانوار	

منبع: مرکز آمار ایران - سرشماری های نفوس و مسکن سالهای ۱۳۶۵، ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵

مشکلات کالبدی محلّه

از نظر ویژگی‌های کالبدی این محلّه همواره با مشکلات قید شده در جدول زیر مواجه است:

جدول ۲- مشکلات محلّه اسلام آباد- ۱۳۸۸

شاخص‌ها	وضعیت محلّه اسلام آباد
سرانه مسکونی	۱۴۸۹ متر مربع برای هر نفر
میانگین تعداد اتاق برای هر خانوار	۲ اتاق برای هر خانوار ۴ نفره
نوع اسکلت	۸۱ درصد آجر و چوب یا آجر و چوب و آهن
نوع مصالح ساختمانی	۷۱.۲ درصد دارای نمای سیمان سیاه و ۱۷.۴ درصد فاقد نما
قدمت بنا	۸۸ درصد واحدهای مسکونی بین ۲۰ تا ۳۰ سال سن
تراکم جمعیتی	۴۰۰ تا ۶۰۰ نفر در هکتار
میانگین مساحت قطعات مسکونی	۸۶ متر (۷۰ درصد کاربری مسکونی ۱۰۰ تا ۱۵۰ متر بوده که از این مقدار ۱۷ درصد در قطعات زیر ۵۰ متر زندگی می‌کنند.)

منبع: تحقیقات میدانی نگارندگان و نقشه‌های طرح تفصیلی زنجان

با مقایسه این آمارها با شهر زنجان در می‌یابیم که این محلّه در وضعیت نامطلوب قرار دارد؛ به طوری که سرانه مسکونی در شهر زنجان ۲۹ و در اسلام آباد حدود ۱۵ متر مربع است. تراکم جمعیتی در شهر زنجان ۲۰۰ تا ۴۰۰ نفر و در اسلام آباد ۴۰۰ تا ۶۰۰ نفر در هکتار است. میانگین مساحت قطعات در شهر زنجان ۱۷۰ متر و در اسلام آباد ۸۶ متر مربع است.

همچنین براساس پرسش نامه تکمیل شده از ۱۰۰ خانوار ساکنان وضعیت کالبدی و اجتماعی محلّه خود را چنین ارزیابی کرده‌اند:

جدول ۳- مشکلات کالبدی محله اسلام آباد-۱۳۸۷

گونه شاخص	امکانات ورزشی وتفریحی	وضعیت کوچه‌ها وخیابان‌ها	کیفیت واحد مسکونی	دفع فاضلاب	فضای سبز
مناسب)	۶/۰۴	۶/۰۶	۸/۰۷	۹/۰۸	۱۴/۱۰
متوسط (درصد)	۱۶/۱۶	۳۰/۳۰	۳۰/۳۰	۳۴/۳۴	۳۰/۳۰
نامناسب	۷۷/۵۷	۶۳/۳۷	۶۱/۲۳	۵۶/۲۶	۵۵/۳۴
امکانات آموزشی	امکانات بهداشتی	دفع زباله	تصادف	نیروی انتظامی	دسترسی به وسیله حمل و نقل
۹/۰۹	۱۰/۱۰	۲۶/۲۳	۱۳/۰۹	۲۴/۱۸	۶۴/۳۷
۴۰/۴۰	۴۱/۴۱	۳۲/۳۲	۵۱/۵۲	۲۹/۱۲	۲۷/۲۷
۵۰/۲۶	۴۸/۲۰	۴۱/۱۹	۳۵/۱۳	۴۶/۴۶	۸/۰۳

منبع: تحقیقات میدانی نگارندگان

جدول ۴- مشکلات اجتماعی محله اسلام آباد-۱۳۸۷

گونه	حضور معتادان	متکدیان	دعوا و درگیری	امنیت افراد در شب	مزاحمت	سرقت	فحشاء
وجود دارد (درصد)	۷۰	۵۴	۴۹	۴۳	۳۶	۳۲	۲۸
تا حدودی وجود دارد (درصد)	۲۵	۳۱	۴۰	۴۰	۳۵	۳۴	۳۵
وجود ندارد (درصد)	۵	۱۵	۱۰	۱۶	۲۸	۳۳	۳۶

منبع: تحقیقات میدانی نگارندگان

همه موارد ذکر شده در جدول ۳ و ۴ بیانگر این مطلب است که این محله همواره با مشکلات شهری زیادی دست به گریبان است. این امر باعث شده است محله به عنوان یکی از محلات نامطلوب شهر شناخته شود. اکنون با توجه به مطالب بیان شده، به سنجش مواردی در راستای اجرای برنامه ریزی مردم محور و آزمون فرضیه اول در محله یاد شده پرداخته می‌شود.

آزمون فرضیه و یافته‌های تحقیق

فرضیه: برنامه ریزی مردم محور با توجه اساسی به مشارکت مردم می‌تواند رهیافتی مؤثر برای بهبود وضعیت محلّه اسلام آباد باشد.

برای آزمون فرضیه به شاخص سازی در باره عناصر مربوط به مشارکت (به عنوان یکی از ابعاد سرمایه اجتماعی) اقدام شده و سوالات پرسش نامه براین اساس تنظیم و اطلاعات مورد نیاز با توجه به شاخص‌های مورد نظر گردآوری شد. در شاخص سازی، از شاخص‌های تعیین شده سازمان بین الملل و شاخص‌های ساخته شده محقق استفاده شده است. این شاخص‌ها براساس توان وظرفیت محلّه به قرار زیر تقسیم و امتیاز بندی شده و سپس با توجه به وضعیت به دست آمده، اقدام به ارائه راهبرد در جهت حفظ، ارتقای وضعیت محلّه با رویکرد برنامه ریزی مردم محور ای و مشارکتی شده است.

جدول ۵- وضعیت شاخص‌های سنجیده شده در محلّه اسلام آباد

شاخص	درصد	شاخص	درصد
ارتباط با همسایگان	۷۷	تمایل مشارکت در طرح‌های شهری	۸۰
همکاری و همپایی در محل	۸۰	مشارکت در تامین نیازهای مشترک محلّه	۹۰
تمایل به ایجاد تعاونی مشترک در محل	۶۱	مشارکت در بهسازی و نوسازی محلّه	۸۶
اعتماد به اهالی محل	۵۱	مراجعه به ریش سفیدان محلّه برای حل اختلاف	۶۲
حس تعلق محلی	۵۵	میانگین کل	۷۱.۳

منبع: استخراج نتایج پرسش نامه

برای پی بردن به میزان همبستگی و ارتباط شاخص‌ها با یکدیگر، از آزمون آماری پیرسون استفاده شد که در نتیجه، ارتباط همبسته غالب شاخص‌ها با یکدیگر و همچنین، بالا بودن سطح معناداری شاخص‌ها و همبستگی مثبت آنها به دست آمد. این تحلیل آماری نشان می‌دهد که پاسخ افراد به سوالات اولاً نه به صورت تصادفی، بلکه با فکر و اندیشه بوده است، ثانیاً شاخص‌ها با یکدیگر در ارتباط همبسته بوده و افزایش یا کاهش یک شاخص در افزایش یا کاهش میزان و مقدار شاخص دیگر تاثیر گذار می‌باشد.

بنابراین، غالب شاخص‌ها در ارتباط با یکدیگر دارای همبستگی مثبت بوده، این امر در پیاده کردن بهینه برنامه ریزی مشارکتی حایز اهمیت فراوان است. با این حال، اقدام به ارزیابی توان برنامه‌ریزی مشارکتی و ارائه استراتژی شد که در ذیل آمده است.

جدول ۶- آزمون همبستگی پیرسون شاخص‌ها

شاخص	الگوی آماری	ارتباط با همسایگان	همکاری و همیاری در محل	تمایل به تعاونی مشترک	اعتماد به اهالی محله	حس تعلق محلی	مشارکت در نوسازی مسکن	مشارکت در تامین نیازهای مشترک محله	تمایل مشارکت در طرح‌های شهری	مراجعه به ریش سفیدان محله برای حل اختلاف	تعداد معناداری
ارتباط با همسایگان	Pearson	1	.221(*)	.212(*)	.213(*)	.211(*)	.208(*)	.300(**)	.221(*)	.005	۷
	Sig	.	.030	.036	.033	.036	.039	.004	.028	.963	
همکاری و همیاری در محل	Pearson	.221(*)	1	.205(*)	.211(*)	.110	.206(*)	.225(*)	.211(*)	.302(**)	۷
	Sig	.030	.	.039	.036	.279	.042	.029	.037	.002	
تمایل به تعاونی مشترک	Pearson	.212(*)	.205(*)	1	.203(*)	.076	.236(*)	.229(*)	.284(**)	-.018	۶
	Sig	.036	.039	.	.044	.459	.020	.024	.005	.863	
اعتماد به اهالی محله	Pearson	.213(*)	.211(*)	.203(*)	1	.183	.101	.221(*)	.255(*)	.212(*)	۶
	Sig	.033	.036	.044	.	.069	.322	.030	.033	.011	
حس تعلق محلی	Pearson	.211(*)	.110	.076	.183	1	.222(*)	.299(**)	.298(**)	.225(*)	۵
	Sig	.036	.279	.459	.069	.	.031	.004	.004	.025	
مشارکت در نوسازی مسکن	Pearson	.208(*)	.206(*)	.236(*)	.101	.222(*)	1	.213(*)	.282(**)	.0135	۶
	Sig	.039	.042	.020	.322	.031	.	.031	.005	.0286	
مشارکت در تامین نیازهای مشترک محله	Pearson	.300(**)	.225(*)	.226(*)	.226(*)	.299(**)	.213(*)	1	.226(*)	.145	۷
	Sig	.004	.029	.029	.004	.004	.004	.004	.	.270	
تمایل مشارکت در طرح‌های شهری	Pearson	.221(*)	.211(*)	.284(**)	.212(*)	.298(**)	.282(**)	.226(*)	1	.100	۷
	Sig	.028	.037	.005	.0033	.004	.005	.029	.	.325	
مراجعه به ریش سفیدان محله برای حل اختلاف	Pearson	.005	.302(**)	.002	.302(**)	.255(*)	.011	.225(*)	.255(*)	1	۳
	Sig	.963	.002	.863	.002	.011	.025	.011	.025	.325	

سطح معناداری (sig) تا ۰.۰۵ با یک ستاره و سطح معناداری (sig) تا ۰.۰۱ با دو ستاره مشخص شده است.

برنامه ریزی مردم محور (مشارکتی) در مقیاس خرد شهری (محل) نمونه موردی: محله اسلام آباد زنجان ۹۵

جدول ۷- ارزیابی توان برنامه ریزی مشارکتی در محله اسلام آباد

سنجش وضعیت مشارکت در محله، توان برنامه ریزی مشارکتی و راهبرد مدنظر برنامه ریزی در محله اسلام آباد				
شاخص	(۷۰ تا ۱۰۰ درصد)	(۵۰ تا ۷۰ درصد)	(کمتر از ۵۰ درصد) قابلیت پایین برنامه ریزی مشارکتی در وضع موجود	راهبرد برنامه ریزی
ارتباط با همسایگان	*	-	-	هدایت و تسهیلگری در جهت شکل گیری اجتماعات کوچک درون محله ای
همکاری و همیاری در محل	*	-	-	هدایت و تسهیلگری در جهت خودیاری ساکنان در بهبود وضعیت زیست - محیطی محله
تمایل به ایجاد تعاونی مشترک در محل	*	-	-	هدایت و تسهیلگری در جهت شکل گیری تعاونی های اقتصادی، کاهش بیکاری در محله
اعتماد به اهالی محل	-	*	-	برنامه ریزی با هدف افزایش اعتماد متقابل با تشکیل گروه های محلی در جهت تامین نیازهای مشترک
حس تعلق محلی	-	*	-	استفاده از سطح بالای مشارکت و خودیاری ساکنان در جهت ارتقای محیط مسکون و زیست محیط محله با هدف افزایش ماندگاری در محله
تمایل مشارکت در طرح های شهری	*	-	-	هدایت و تسهیلگری در جهت برآورد نوع و میزان مشارکت مردم و نهادهای مردمی در جهت مداخله هدفمند

هدایت و تسهیگری در جهت اولویت بندی نیازها و اقدامات مشارکتی در جهت تامین نیازها	-	-	*	مشارکت در تامین نیازهای مشترک محله
هدایت و تسهیگری در جهت استفاده از مشارکت و خودیاری ساکنان در جهت ساخت و ساز با هدف افزایش سرانه (چون تجمیع قطعات)	-	-	*	مشارکت در بهسازی و نوسازی محله
هدایت و تسهیگری ریش سفیدان و بزرگان محل در جهت مداخله بیشتر در امور محله و تسهیگر کردن آنها در امورات محلی	-	*	-	مراجعه به ریش سفیدان محله جهت حل اختلاف

آنچه از جدول بالا می توان استنباط کرد، وجود سرمایه اجتماعی بالا و توان بالا یا رو به بالای (حال بصورت بالقوه) برنامه ریزی مردمی (مشارکتی) در محله است که با استفاده از راهبردهای مد نظر که عمدتاً هدایت توان موجود محله با استفاده از روشهای تسهیگری را در برمی گیرد، می توان بهبود وضعیت محله در ابعاد مختلف را شاهد بود. برای مثال، می توان از وجود همکاری و همیاری بالا در محله در جهت رفع مشکلات زیست - محیطی محله و یا از تمایل بالای مردم برای مشارکت در طرح های شهر می توان در جهت کاهش هزینه های اجرایی و مالی طرح های شهری استفاده لازم را برد.

ضعف ها، قوت ها، فرصت ها و تهدیدهای محله

با توجه به امکانات و پتانسیل ها و همچنین وجود نقاط ضعف مختلف محله، ماتریس SWOT تشکیل و با توجه به نقاط قوت و ضعف، فرصت و تهدید، استراتژی مربوط آورده شد.

برنامه‌ریزی مردم محور (مشارکتی) در مقیاس خرد شهری (محلّه) نمونه موردی: محلّه اسلام آباد زنجان ۹۷

جدول ۸- ماتریس SWOT محلّه اسلام آباد

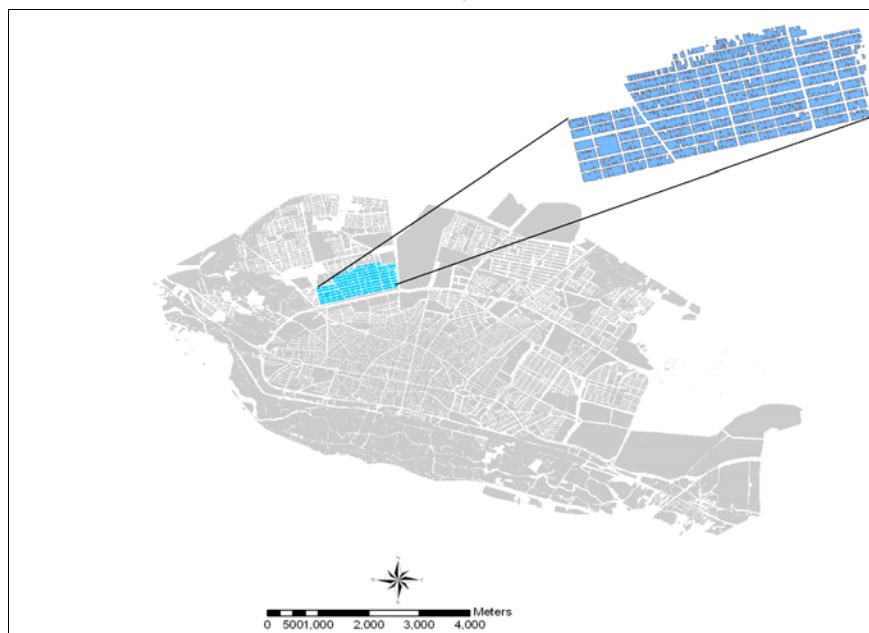
اهداف (Objectives)	نقاط قوت (Strengths)	نقاط ضعف (Weakness)
<p>استفاده از نقاط قوت و فرصت در جهت کاهش نقطه ضعف و تهدید</p> <p>ارتقای وضعیت زیست محیطی محلّه</p> <p>ارتقای وضعیت کالبدی محلّه</p> <p>حفظ و ارتقای مشارکتهای مردمی</p> <p>تبدیل مشارکت بالقوه به بالفعل در جهت بهبود محلّه</p>	<p>شبکه گذربندهی مناسب، وجود محور تجاری در مرکز محلّه، تمایل به همکاری مردم در جهت همکاری اقتصادی و تعاونی اقتصادی، وجود نهادهای محلی چون پایگاه بسیج، هیات امناء، رابطین بهداشتی، پایگاه سلامت و...، وجود فضاهای عمومی چون مسجد با پراکندگی مناسب در سطح محلّه، وجود صنایع محلی اشتغالزا، وجود افسراد تحصیل کرده با استعدادهای ذاتی بالقوه، یکدست بودن قومیت و زبان، تمایل مردم به مشارکت در بهبود و نوسازی محلّه.</p>	<p>بافت فرسوده و نامناسب و کیفیت نامناسب غالب واحدهای مسکونی، کمبود فرهنگ شهرنشینی و سودا، کیفیت نامناسب خیابانها، فقر اقتصادی مردم به طوری که از ۶۰۰۰ نفر از مدجوی کمیته امداد در سطح شهر ۲۷۰۰ نفر، ضعیف بودن حس تعلق محلی به دلیل بدنامی محل در شهر، سرانه پایین کاربریها بویژه سرانه پایین مسکونی، ریز دانگی بافت، تراکم بالای جمعیت، نبود سیستم فاضلاب، مشکلات دفع زباله و آبهای سطحی، وجود زندان در نزدیکی محلّه (ضلع شمالشرقی محلّه) با نام زندان صفر آباد) که اثرات سوئی بویژه بر نوجوانان و جوانان دارد</p>
فرصت‌ها (Opportunities)	استراتژی‌های SO	استراتژی‌های WO
<p>وجود فضاهای باز در اطراف محلّه و داخل محلّه، وجود بیمارستان امام حسین در ضلع غربی محلّه، وجود دانشکده آب و برق در ضلع شرقی محلّه، وجود فروشگاههای زنجیره ای در فاصله نزدیک به محلّه، دسترسی مناسب به خطوط حمل نقل داخل شهری، نزدیکی به ورزشگاهها و اماکن ورزشی شهر (کارگران و انقلاب و ایران)، استقرار فرهنگسرای جوان در مجاورت محلّه، وجود پارک رجایی در ضلع جنوبی محلّه.</p>	<p>استفاده از فضاهای عمومی چون پارک در جهت ایجاد همکاریهای بین محلّه ای (ارتقای سرمایه اجتماعی بین گروهی)؛</p> <p>استفاده از فضاهای خالی اطراف محلّه در جهت تسریع روند کار بهسازی و نوسازی محلّه؛</p> <p>استفاده از خطوط حمل و نقل برای توزیع بهتر خدمات و تسریع روند بهسازی و نوسازی؛</p> <p>استفاد از فضاهای اطراف محلّه در جهت ایجاد اشتغالات محلی چون بازار محلی و استفاده از فضاهای عموم و نهادهای محلی در جهت برنامه ریزی آموزشی در محل؛</p> <p>استفاده از نهادهای محلی در جهت پیگیری امور و مطالبات محل از نهادهای دولتی و مدیریت شهری.</p>	<p>استفاده از فضاهای اطراف محلّه در جهت افزایش سرانه، و کاهش تراکم؛</p> <p>استفاده از خدمات اطراف محلّه در جهت رفع نارساییهایی خدماتی محلّه؛</p> <p>استفاده از فرهنگسرای جوان در جهت برگزاری کلاسهای آموزشی و تشکیل گروههای جوان در جهت افزایش سطح مشارکت جوانان و استفاده از ظرفیتهای جوانان در بهبود محلّه.</p>
<p>استراتژی کلی (ترکیبی)</p> <p>استفاده از ظرفیتهای محیطی و مردمی (مشارکت مردمی) در جهت بهبود وضعیت محلّه و کاهش محرومیت فضایی</p>		

تهدیدات (Threats)	استراتژی‌های ST	استراتژی‌های wt
وجود مناطق نظامی در ضلع شرقی و غربی محله، وجود کمربندی بزرگراه ۲۲ بهمن در ضلع جنوبی محله، غیر رسمی لحاظ شدن ساکنان از دید مسولین و مدیریت شهری، پایین بودن هزینه‌های عمرانی تصویب شده و اختصاص یافته به محله و عدم تطابق آن با جمعیت و نیازهای محله، عدم وجود مدیریت یکپارچه شهری و نگاه سیستمی به شهر، عدم هماهنگی بین سازمانهای مختلف در جهت انجام کارهای مشترک در شهر و محله، عدم وجود چشم انداز پایدار برای محله، عدم حمایت مسؤلان از صنایع بومی محل مثل چاقوسازان.	استفاده از مشارکت مردم در جهت تنظیم سند چشم انداز محله؛ استفاده از افراد تحصیلکرده و زینفوذ محله در جهت تعامل با مدیریت شهری؛ استفاده از نهادهای مردمی محل در جهت ایجاد هماهنگی برای انجام کارهای مشترک بین محلات شهری؛ ایجاد تعاونی‌های اقتصادی مردمی در جهت حمایت از صنایع بومی در محل؛ استفاده از رابطان بهداشتی در جهت افزایش بهداشت محیط محله و تشکیل گروههای بهداشت محیط محله با همیاری رابطان و مردم؛ استفاده از مشارکت مردم در جهت ارتقای سطح مطلوبیت زیست محیطی محل با فرهنگ سازی و مشارکت اجرایی؛ استفاده از مشارکت مردم در جهت بهسازی و نوسازی محل و اجرای طرح‌های مشارکتی (چون تجمیع و ساخت واحدهای مسکونی تعاونی).	اعطای تسهیلات مناسب در جهت بهسازی و نوسازی بافت؛ هماهنگی و حرکت به سمت مدیریت یکپارچه شهری در جهت اقدام یکپارچه مدیریتهای مختلف در محله؛ حمایت از صنایع بومی محل با تشکیل تعاونی‌های اقتصادی مردمی؛ انتقال مناطق نظامی به خارج از محدود شهری؛ تنظیم سند چشم انداز برای محله جهت حرکت برنامه ریزانه توسعه محله و شهر؛ استفاده از مشارکت و همیاری مردم ردتامین هزینه‌های عمرانی محله؛ اقدام در جهت خدمات رسانی بیشتر به روش توزیع فضایی بهینه؛ کاربری‌ها در سطح شهر و دسترسی محله به خدمات لازمه.

منبع: نگارندگان، ۱۳۸۸.

بنابراین، با توجه به ماتریس SWOT و توان برنامه ریزی مشارکتی در محله باید گفت که این محله نیازمند برنامه‌ای است که در آن، مردم در محور اصلی قرار گیرند. لذا وجود برنامه‌ریزی مردم محور با تکیه بر مشارکت مردم می‌تواند راهبردی مناسب برای بهبود وضعیت محله اسلام آباد باشد. از این رو، فرضیه یاد شده؛ یعنی «برنامه ریزی مردم محور با توجه اساسی به مشارکت مردم، می‌تواند رهیافتی مؤثر برای بهبود وضعیت محله اسلام آباد باشد.» اثبات می‌شود.

نقشه موقعیت محلّه اسلام آباد در شهر زنجان - ۱۳۸۷

منبع: طرح تفصیلی زنجان - ۱۳۸۶

جمع بندی و نتایج نهایی

اجرای هر طرح و برنامه‌ای در شهرها مراحل متعددی دارد که این مراحل از مطالعات توصیفی، شناخت دقیق منطقه و اولویت‌ها و نیازهای ساکنان، ظرفیت‌های منطقه یا محل، نحوه و میزان مشارکت مردم را شامل می‌شود. پس از این مراحل، برنامه ریزان اقدام به تهیه برنامه کرده، آن را به صورت عملیاتی در می‌آورند. یکی از این برنامه‌ریزی‌ها برنامه‌ریزی مردمی است که در آن به مردم و مشارکت آنان اهمیت بیشتری داده و بانیان دستیابی توسعه پایدار قلمداد می‌شوند. در این راستا نظریات متعددی از سوی صاحب‌نظران و اندیشمندان ارائه شده است که هر یک سعی در برنامه ریزی مردمی داشته اند. از جمله این نظریات می‌توان به نظریه سرمایه اجتماعی و افکار اندیشمندانی چون کلمن، فوکویاما، پاتنام و غیره اشاره کرد که سعی بر اجتماع محور کردن و ایجاد روابط

اجتماعی قوی که در آن مردم با کمک همدیگر می‌کوشند محیط زیست خود بهبود بخشند. البته، محلات بویژه محلات اسکان غیر رسمی بدلیل ضعف ساختار اقتصادی ونبود تسهیل‌گر، توان استفاده از ظرفیتهای برنامه ریزی مشارکتی را به صورت بالقوه نگاه داشته و نتوانسته است آن طور که شایسته است از سرمایه‌های اجتماعی موجود محله را بالفعل در آورده و آنها را در جهت بهبود وضعیت محله به کار بندد. لذا باید گفت آنچه که می‌تواند در بهبود وضعیت در ابعاد مختلف جغرافیایی و شکل‌گیری فضای پایدار در محلات شهری، بویژه محلات اسکان غیر رسمی متمر ثمر واقع شود استفاده از رویکرد برنامه ریزی مشارکتی با تکیه بر اهرمهای مردمی و شریک نمودن آنان در فرایند برنامه ریزی است. لزوم دستیابی به این مهم، هدایت و تسهیلگری در جهت استفاده از ظرفیتهای مختلف محله با اقدامات هدفمند و راهبردهای برنامه‌ریزانه است. در این راستا مدیریت شهری می‌تواند با نگاه یکپارچه به مدیریت شهری، بسیاری از موازی کاری‌ها و اتلاف هزینه‌های ناشی از آن را تعدیل کرده و قدرت اجرایی را افزایش دهد. در واقع، یکپارچگی مدیریت با مدیریت بخش عمومی به همراه مدیریت محلی به مانند پیکره ای است که همه اعضای آن به صورت یکپارچه در جهت سالم ماندن و پایداری پیکر تلاش می‌کنند. در این میان محله اسلام آباد با توجه به مسائل و مشکلات در پیش رو و همچنین قابلیت‌ها و توانمندی‌های محله لزوم برنامه ریزی جدیدی را می‌طلبد که همان برنامه ریزی محلی است. بنابراین لزوم پیاده کردن اینگونه برنامه ریزی مستلزم همکاری و تعامل دو سویه مردم و دولت است از این رو، از یافته‌ها می‌توان نتیجه گرفت این است که محله اسلام آباد در صورتی می‌تواند به توسعه پایدار دست یابد که اولاً ساکنان را برای انجام انواع کارهای مشترک، چه از نظر اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و چه از نظر کالبدی و زیست محیطی با تسهیلگری مردمی سوق دهد؛ ثانیاً مدیریت شهری فعلی باید دیدگاههای سابق خود را رها کرده، با نگاهی سیستمی به شهر به سوی مدیریت یکپارچه شهری و واگذاری اختیارات به مدیریت‌های محلی گام بردارد. تنها در این صورت است که می‌توان امیدوار بود که محله و شهر به توسعه پایدار دست یابد.

برنامه‌ریزی مردم محور (مشارکتی) در مقیاس خرد شهری (مجله) نمونه موردی: محله اسلام آباد زنجان ۱۰۱

منابع

۱. اوست هوپی زن، اندریاس. (۱۳۷۷). مشارکت شهروندان در طرح ریزی توسعه نواحی شهری، ترجمه ناصر برک پور، مجله معماری و شهرسازی شماره ۴۸ و ۴۹،
۲. پاتام، رابرت. (۱۳۸۰). دموکراسی و سنت‌های مدنی، ترجمه محمد تقی دلفروز، انتشارات روزنامه سلام
۳. تاجبخش، کیان. (۱۳۸۴). همایش سرمایه اجتماعی، شورا و مشارکت شهری در ایران، ۲۱ آبان ۱۳۸۴.
۴. جان، فیلد. (۱۳۸۵). سرمایه اجتماعی، ترجمه دکتر جلال متقی، موسسه آموزش و پژوهش تامین اجتماعی تهران.
۵. حسنی، ناهید. (۱۳۸۴). «اعتماد اجتماعی پیش شرط مشارکت جمعی»، مجله آتیه، شماره ۵۴۴، آذر ماه ۱۳۸۴
۶. رحمتی، نوالدین. (۱۳۸۷). «توانمند سازی سرمایه اجتماعی با الگوی بهینه مشارکت محله‌ای به منظور بهسازی محله سرشور مشهد»، پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه شهید بهشتی.
۷. رضویان محمدتقی. (۱۳۸۱). مدیریت عمران شهر، نشر منشی.
۸. شکویی، حسین. (۱۳۷۲). جغرافیای اجتماعی شهرها، چاپ دوم، انتشارات جهاد دانشگاهی.
۹. علوی تبار علیرضا. (۱۳۸۲). بررسی الگوی مشارکت شهروندان در اداره امور شهرها، جلد اول، سازمان شهرداری‌ها.
۱۰. علوی تبار علیرضا. (۱۳۸۲). بررسی الگوی مشارکت شهروندان در اداره امور شهرها، جلد دوم، سازمان شهرداری‌ها.
۱۱. فوکویاما فرانسیس. (۱۳۷۸). پایان نظم؛ سرمایه اجتماعی و حفظ آن، ترجمه غلام عباس توسلی، نشر جامعه ایرانیان.
۱۲. قانون برنامه چهارم توسعه جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۸۳). سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، مهرماه ۱۳۸۳.
۱۳. کریمی، افشین. (۱۳۸۶). «برنامه ریزی فضاهای عمومی با رویکرد حس تعلق خاطر در مقیاس محله، نمونه موردی: محله گیشای تهران»، پایان نامه کارشناسی ارشد طراحی شهری، دانشگاه شهید بهشتی.
۱۴. معینی محمد رضا. (۱۳۸۲). «توسعه اجتماعی و نهادهای غیر رسمی»، فصلنامه رفاه اجتماعی؛ شماره ۱۰، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.
۱۵. منصور جهانگیر. (۱۳۸۵). قوانین و مقررات مربوط به شهر و شهر داری، نشر دیدار.
۱۶. موسوی میر طاهر. (۱۳۸۵). «مشارکت اجتماعی یکی از مولفه‌های سرمایه اجتماعی»، فصلنامه رفاه اجتماعی، شماره ۲۳، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.
۱۷. مهندسین مشاور. (۱۳۸۶). شهر ساز و معمار آرمانشهر، تجدید نظر طرح تفصیلی زنجان.
۱۸. مهندسین مشاور. (۱۳۸۳). شهر ساز و معمار آرمانشهر، طرح تفصیلی زنجان.
۱۹. مهندسین مشاور. (۱۳۶۴). شهر ساز و معمار شارمند، طرح جامع زنجان.
۲۰. مهندسین مشاور. (۱۳۵۳). شهر ساز و معمار امکو، طرح جامع زنجان.
۲۱. مهندسین مشاور. (۱۳۸۶). معمار و شهر ساز آرمانشهر، مطالعه راهبردی یافت فرسوده یزد، سطح یک.
۲۲. همایش توسعه محله‌ای چشم انداز توسعه پایدار شهری در کلانشهر تهران، اسفندماه ۱۳۸۳

- 23-Baldwin, Matthew G.S.; Culture and Urban Neighbourhood Development, case study: NorthernNeighbourhoods of Montreal; Master's Thesis,University of Mcgill, Canada, 1997
- 24-Boogaart, Thomas Arthur ; Evaluation of Community Development:case study: city of Winnipeg;Master's Thesis,university of Manitoba, Canada, 2001.
- 25-Fukuyama,FTrust:The Social Virtues And The Creation Of Prosperity,Hamilton,London. , 1995
- 26-Putnam, Robert D. Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. (New York: Simons & Schuster Paperbacks) 2000
- 27-Sarrafi, Mozaffar; Planning theory and development; Discussion paper, No.32,Vancouver,UBC school of regional planning, 1992
- 28- <http://dcsfs.ut.ac.ir/gmj/2.asp>
- 29-www.Aum.ir
- 30-<http://www.fasleno.com/archives>
- 31-<http://www.atiye.ir/paper.asp>
- 32- <http://www.ethnolog.blogfa.com>
- 33- <http://urbanmanagment.blogfa.ir>
- 34- <http://daneshnameh.roshd.ir>
- 35-www.isa.org.ir سایت انجمن جامعه شناسی ایران
- 36-[www. Sincedirect.com/what is community development](http://www.Sincedirect.com/what%20is%20community%20development)